

De rol van de accountant, nu en in de toekomst

Deel 4

Prof. Drs. J.C.E. van Kollenburg

1 Futurologie

Qualtinger, een Oostenrijks toneelspeler, cabaretier en schrijver, heeft eens gezegd: 'Futurologen zijn mensen die terugblikken op het jaar 2000'. Over enkele jaren blijft deze uitspraak alleen nog overeind door bij het citeren de datering aan te passen. Het vooruitblikken in de toekomst kan worden beschouwd als een goede gewoonte die voortdurend en met enige regelmaat plaatsvindt. Een tastbaar bewijs hiervan zijn de recente beleidsplannen en actieplannen van het bestuur van het NIVRA en het rapport *De accountant, morgen?*, dat ruim 25 jaar geleden werd uitgebracht door de commissie toekomstverkenning van het NIVRA. Met het naderen van de eeuwwisseling is een zekere toename van de intensiteit en frequentie van toekomstverkenningen waarneembaar. Wellicht is dit ook de verklaring voor de hernieuwde belangstelling voor toekomstverkenningen binnen het accountantsberoep, ook in internationaal verband.

In mijn bijdrage aan deze serie zal ik een persoonlijke visie presenteren die enerzijds een beknopte terugblik op de fundamente van onze professie omvat en anderzijds een verkenning van de toekomst aan de hand van een beschouwing van enkele buitenlandse rapporten die de laatste jaren zijn verschenen en verschillende facetten van het werkveld van accountants in een prospectief perspectief hebben geplaatst. In dit verband ga ik in het bijzonder in op het zogenoemde 2005-project van het Institute of Chartered Accountants in England & Wales, het Jenkins-report en publicaties van het door het Amerikaanse instituut (AICPA) ingestelde special committee on assurance services, ook wel bekend als de commissie

Elliott. Tot slot keren we terug naar het verleden om te zien of de huidige toekomstverkenningen van het accountantsberoep wezenlijk verschillen van die van ruim 25 jaar geleden.

2 De fundamente

Een toekomstverkenning van de rol van de accountant zou niet zorgvuldig zijn zonder een terugblik naar het ontstaan van de professie, om daarin de fundamente van het beroep te herkennen. Daarbij moet worden getoetst in hoeverre deze fundamente nog een solide basis vormen om in de toekomst op voort te bouwen.

De scheiding tussen de leiding en het eigendom van ondernemingen en de daaruit voortvloeiende behoefte van eigenaren aan een verantwoording door de leiding over het gevoerde beheer over de toevertrouwde middelen vormen de bakermat voor de rol van de accountant. In Nederland nemen we deze scheiding van leiding en eigendom voor het eerst duidelijk waar in de zeventiende eeuw met de handel in aandelen van de Verenigde Oost-Indische en West-Indische Compagnieën. De behoefte aan een onafhankelijke deskundige die de betrouwbaarheid van de afgelegde verantwoordingen verifieert en certificeert komt eind negentiende eeuw tot ontwikkeling via de Pincoffs-affaire bij de Afrikaanse Handelsvereniging, waar een fraude van 2.8 miljoen gulden wordt geconstateerd. De fundamente van het beroep zijn daarmee gelegd en kennen als belangrijkste componenten:

Prof. Drs. J.C.E. van Kollenburg RA is vennoot van BDO CampsObers Registeraccountants en hoogleraar Accountancy aan de Katholieke Universiteit Brabant.

- de behoefte aan verantwoordingen indien het beheer van vermogen aan derden is overgedragen en
- de behoefte aan een objectief oordeel van een onafhankelijke deskundige over de betrouwbaarheid van die verantwoordingen.

De cursiveringen geven een nadere aanduiding van de vier pijlers waaraan het beroep zijn bestaansrecht ontleent, namelijk:

- verantwoording;
- onafhankelijkheid;
- deskundigheid; en
- betrouwbaarheid.

Het accountantsberoep heeft vervolgens haar rol als administratieve dienstverlener en controleur van financiële verantwoordingen uitgebouwd met de adviesfunctie. In het kader van die adviesfunctie zijn accountants in de loop der tijd gaan samenwerken met andere beroepsbeoefenaren zoals belastingadviseurs en organisatieadviseurs. In de huidige situatie kunnen de samenwerkingsverbanden van accountantskantoren worden getypeerd als pluriforme dienstverleningsorganisaties waarin de grenzen van onpartijdigheid en onafhankelijkheid regelmatig worden beproefd. Uit het Green Paper van de Europese Commissie, het rapport van de werkgroep Marktwerving, Deregulering en Wetgevingskwaliteit (MDW) en het standpunt van het kabinet over het MDW-rapport is inmiddels duidelijk dat zwaardere waarborgen zullen worden verlangd voor het handhaven van de onafhankelijkheid bij wettelijke controles.

3 Omgevingsanalyse

Eén van de meest recente omgevingsanalyses is die welke onlangs werd uitgevoerd door het Institute of Chartered Accountants in England & Wales. In het kader van het zogenoemde 2005-project heeft een werkgroep zich gericht op de vraag wat de mogelijke karakteristieken zullen zijn van de maatschappij, ondernemingen, arbeidsverhoudingen en financieringsverhoudingen in het jaar 2005, en of het accountantsberoep in staat is om op de ontwikkelingen in te haken. De studie van het Engelse instituut geeft daarbij als belangrijkste veranderingsthema's voor de toekomst de volgende onderwerpen aan:

- voortgaande internationalisatie;

- wijzigingen op de kapitaalmarkten;
- de rol van informatietechnologie;
- veranderende arbeidsverhoudingen;
- accentverschuiving in regelgeving; en
- trends in verslaggeving.

Elk van deze thema's wordt hierna kort toegelicht. Het onderwerp trends in de verslaggeving zal ik iets verder uitdiepen; daarbij betrek ik ook de conclusies die zijn verwoord in het Jenkins-report.

Internationalisatie

Internationale grenzen vervagen meer en meer en de internationale handel breidt zich verder uit door handelsovereenkomsten zoals GATT, NAFTA en ASEAN. Ook kapitaalmarkten krijgen een meer internationaal karakter. De globalisatietrend zal waarschijnlijk leiden tot een schisma tussen kleine en grote ondernemingen, waarbij middelgrote ondernemingen in de verdrukking komen. Voor grote ondernemingen liggen extra kansen in het verschiet voor 'global brands' en daaruit voortvloeiende 'economies of scale' op het gebied van marketing en productie. Daarnaast zien we in toenemende mate wereldwijde fusies. Multinationale ondernemingen vertonen de tendens staatloos te zijn, zonder een herkenbaar thuisland.

Lokale ondernemingen zullen zich kunnen handhaven of zelfs profileren door hun kennis van de lokale markt en hun lage kostenstructuur. Andere kleine ondernemingen zullen mogelijk in staat zijn om op internationale schaal niches in de markt te bedienen met behulp van moderne communicatie-faciliteiten zoals Internet. Het belang van kleine en innovatieve ondernemingen heeft daarom de neiging toe te nemen.

Kapitaalmarkten

Besparingen en pensioenkapitalen vertonen de tendens om zich te concentreren bij institutionele beleggers. Hierdoor dreigt een belangrijk deel van het vermogen immobiel te worden en zullen beleggingen steeds meer voor een langere termijn worden aangehouden. Dit zal een nauwere relatie tussen de belegger en de onderneming tot gevolg hebben. Grote concentraties van vermogens hebben als keerzijde een grotere concentratie van risico's met mogelijk catastrofale omvang en

resulteren daarom in een grotere behoefte aan beheersing, risicoreductie en verantwoording.

Corporate governance staat gedurende de jaren negentig daarom voortdurend hoog op de ondernemersagenda en dat zal voorlopig ook wel zo blijven in de nabije toekomst. Verschillende landen besteden in belangrijke mate aandacht aan corporate governance, getuige Cadbury, Vienot, COSO, COCO en in Nederland de Commissie Peters. Van vennootschappen wordt verlangd dat zij meer aandacht besteden aan het belang van de aandeelhouders en toezichtstructuren. Investor relations en shareholders value zullen daarbij tezamen met de eerder gesignaleerde toegenomen beleggingsrisico's voeding geven aan de roep om interne beheersingssystemen en de monitoring en verslaggeving daarover.

Nu ondernemingen steeds meer internationaal opereren, zal er een tendens ontstaan tot wereldwijde financiering. Als gevolg van het eerder gesignaleerde toegenomen aanbod van pensioenkapitaal zullen ondernemingen mogelijk worden aangemoedigd om hun funding te realiseren met eigen vermogen in plaats van bankfinanciering. Deze tendens valt deels samen met de dépersonificatie van familiebedrijven en de neiging om de verkoop van de onderneming via de openbare markt in plaats van de onderhandse markt te doen plaatsvinden. Kapitaalmarkten zullen dan ook frequenter gebruikt worden door kleinere en groeiende ondernemingen, terwijl daarnaast een trend waarneembaar is om op meerdere effectenbeurzen een notering te hebben.

Informatietechnologie

Informatietechnologie is waarschijnlijk de meest belangrijke factor die van invloed is op de toekomstige vraag en het aanbod van accountantsdiensten. Informatiestromen hebben in alle opzichten gevolgen voor het werk van de accountant. De importantie van informatie wordt vaak nog eens benadrukt door informatie aan te wijzen als vierde productiefactor naast grond, arbeid en kapitaal. Feitelijk bevinden wij ons in de derde fase van het informatietijdperk. De eerste fase werd gemarkeerd door de opkomst van mainframes in de jaren zestig. De tweede fase bracht de introductie van de personal computer in het begin van de jaren tachtig, en nu in de derde fase is de aandacht gericht op netwerken.

De rol van automatisering heeft zich ontwikkeld van de vervanging van handmatig uitgevoerde gegevensverwerking tot beslissingsondersteunende en kennisintegrerende informatieverwerking. Daarnaast zien we dat informatie zich steeds meer ontwikkelt tot een marketinginstrument, zoals bijvoorbeeld Internet.

Enkele kenmerken van de derde fase van het informatietijdperk zijn:

- de expansie van glasvezelkabel- en satellietcommunicatienetwerken;
- optische geheugens met ongelooflijk goedkope gegevensopslag en nagenoeg directe toegankelijkheid zodanig dat er nagenoeg geen beperkingen meer zijn in geheugenruimte;
- een brede toegang tot kennis-databanken;
- minder behoefte aan zakenreizen, meer videoconferencing en meer elektronische handel; en ten slotte
- de ontwikkeling van kunstmatige intelligentie.

Deze ontwikkelingen zullen nog verder worden gestimuleerd door de verschuiving naar objectgeoriënteerde systeemontwikkelingsmethodieken. Het hart van de relationeel gestructureerde onderneming wordt daarbij gevormd door een centrale databank met een dynamisch zelflerend beslissingsondersteunend systeem dat weinig of geen handmatige invoer of programmering meer behoeft.

Jaarrekeningen in elektronisch formaat zijn reeds realiteit. Ondernemingen werken samen in EDI-toepassingen waarbij zij elkaar over en weer informatie verstrekken over het aanbod van en de vraag naar producten en diensten, hetgeen efficiency-voordelen oplevert voor zowel leverancier als afnemer. De verwachting is dat de productiviteit van professionele adviseurs zal toenemen, terwijl tegelijkertijd derden toegang zullen hebben tot dezelfde kennis-databanken, waardoor de behoefte aan enkelvoudige advisering – in de vorm van het alleen ter beschikking stellen van feitenkennis – zal afnemen.

Arbeidsverhoudingen

Op de arbeidsmarkt zal – meer dan tot nu toe – gevraagd worden naar intellectuele vaardigheden. Vele beperkingen in het aanbod van arbeid zullen geleidelijk verdwijnen. Zo zal er een grote vrijheid van vestiging zijn voor zowel bedrijf als werkn-

mer met bijvoorbeeld een toename van telewerken en uitbesteding van arbeidsintensieve werkzaamheden aan gebieden met lage loonkosten.

Plattere organisatiestructuren en downsizing van organisaties zullen het belang van teamwork doen toenemen. Anderzijds zullen technische ontwikkelingen, veranderingen in management-structuren en de verschuiving in de richting van bredere rollenpatronen, de levensduur van vaardigheden en kennis verkorten. De bezorgdheid over de incurantheid van kennis en vaardigheden die dit tot gevolg heeft, heeft op haar beurt de belangstelling aangewakkerd voor concepten als de lerende organisatie en permanente educatie als middelen om individuen aan te moedigen om zich continu te vernieuwen.

Uitbesteding van niet-kernfuncties zal waarschijnlijk verder toenemen. Een toename van de uitbesteding van administratieve functies in kleine ondernemingen is daarbij te verwachten. Werken op een 24-uurs volcontinu-basis is een reële optie geworden. Het aantal kleine innovatieve ondernemingen zal toenemen, evenals de onderlinge afhankelijkheid ten opzichte van elkaar. Allianties en joint ventures – zoals die nu al gebruikelijk zijn in de technologie en innovatieve omgevingen – zullen in aantal en omvang toenemen. Er zullen zelfs samenwerkingsverbanden worden opgezet speciaal met het oog op eenmalige projecten. Dit alles zal resulteren in meer entiteiten, meer relaties en meer verantwoordingen. De verwachting daarbij is dat de tweedelingen publiek/privaat en profit/non-profit steeds meer zullen vervagen.

Het kennisniveau in de organisaties zal verder toenemen en tezamen met de eerder gesignaleerde beschikbaarheid van openbare kennisbanken zorgen voor een geringere behoefte aan goedkope enkelvoudige adviezen.

Regelgeving

Er is een voortdurende trend tot internationale harmonisatie van wet- en regelgeving. Nationale regelgeving maakt daarbij langzaam maar zeker plaats voor internationale regelgeving. Direct waarneembaar is nog steeds de invloed van de Europese Unie, evenals de opmars van het International Accounting Standards Committee (IASC), de International Organisation of Securi-

ties Commissions (IOSCO) en niet te vergeten de International Standards Organisation (ISO). Het toegenomen belang van de international accounting standards (IAS) wordt daarbij nog eens geïllustreerd met de erkenning daarvan door IOSCO bij multinationale beursintroducties. Dit wijst op een aanstaande dominantie van IAS ten opzichte van nationale regelgeving.

Het accountantsberoep wordt geconfronteerd met een voortdurende druk tot verdere zelfregulering op het gebied van de verantwoordelijkheid tot het ontdekken en melden van fraude, het vaststellen van de naleving van regelgeving en de beoordeling van de going-concern-status van ondernemingen. Claims blijven het accountantsberoep bedreigen en het Green Paper van de Europese Commissie geeft – zoals het zich nu laat aanzien – weinig hoop op een regeling tot beperking van de aansprakelijkheid van accountants. Het garanderen van de onafhankelijkheid van accountants zal juist meer de aandacht hebben van de regelgevende instanties, hetgeen een mogelijke bedreiging voor de beperking van de adviespraktijk kan inhouden. Belastingadviezen worden voorts bedreigd door een tendens tot deregulering die de mogelijkheden tot advisering in de luwte van imperfecties en complicaties van regelgeving zal beperken.

4 Verantwoordingen nu en in de toekomst

De eerder geschetste vooruitgang in informatietechnologie heeft de mogelijkheden tot het afleggen van verantwoording verruimd en de kosten daarvan verlaagd. Anderzijds zijn de risico's voor belanghebbenden zoals beleggers, toezichhouders en schuldeisers als gevolg van het niet kunnen beschikken over verantwoordingsinformatie groot. Het is dan ook verklaarbaar dat de vraag naar verantwoordingsinformatie de neiging heeft om toe te nemen. Niet alleen wensen belanghebbenden vaker te worden geïnformeerd, ook het scala van onderwerpen waarover men verantwoording verlangt heeft de neiging om zich uit te breiden. In dit verband kunnen als voorbeelden worden genoemd: milieuverantwoordingen en verantwoordingen over de opzet van interne beheersingssystemen. Hierbij moet worden opgemerkt dat de toegenomen omvang en diversiteit van informatiestromen het voor ontvangers wel moeilijker maakt om te beoordelen of de informatie steeds objectief en betrouwbaar is.

Deze meer pluriforme en omvangrijke verantwoordingsinformatie en de behoefte aan objectiviteit, betrouwbaarheid en pre-selectie van relevante informatie leveren op hun beurt kansen op voor het accountantsberoep tot uitbreiding van de dienstverlening.

Tegelijkertijd is er – beredeneerd vanuit de huidige gelimiteerde functie van de jaarrekening – ook sprake van een grote bedreiging. In het begin van deze eeuw vormden jaarrekeningen de belangrijkste en welhaast exclusieve informatiebron voor vermogensverschaffers. Via de harmonisering van de gehanteerde waarderingsgrondslagen nam ook de bruikbaarheid van de jaarrekeningen toe. Door de informatietechnologie zijn geleidelijk aan meerdere informatiebronnen voor de vermogensverschaffers ter beschikking gekomen. Zo kan men soms via openbare databanken direct informatie verkrijgen zonder te hoeven wachten op kwartaal- of jaarverslagen van ter beurze genoteerde ondernemingen. Bovendien blijven jaarrekeningen veelal beperkt tot de financiële invalshoek, terwijl er veel meer kritieke factoren zijn die het succes van een organisatie bepalen. Bovendien is bij de jaarrekening veelal sprake van zeer gecomprimeerde informatie. Figuurlijk gesproken wordt wel eens gezegd dat de gebruiker van de jaarrekening als het ware gedwongen wordt om via een sleutelgat naar het functioneren van de onderneming in kwestie te kijken.

Een bedreiging voor het accountantsberoep is dat de jaarrekening in zijn huidige vorm bestemd

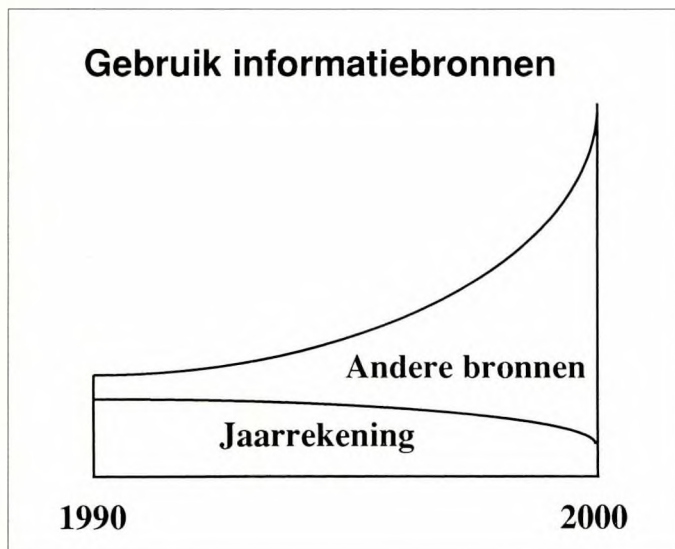
is om een inferieur product te worden, omdat via informatietechnologie andere – meer frequente, meer actuele en meer omvattende – rapporteringen beschikbaar komen (zie figuur 1). De mogelijkheid om vermogensverschaffers te koppelen met een databank van de onderneming lijkt onder handbereik. Wanneer de vermogensverschaffer eenmaal direct toegang heeft tot deze databank, zal er mogelijk nog maar weinig interesse bestaan voor jaarrekeningen en bijbehorende accountantsverklaringen die ruimschoots na de afsluiting van het boekjaar beschikbaar komen.

De Amerikaanse beroepsorganisatie heeft in 1991 als vervolg op het Treadway-rapport een special committee on financial reporting in het leven geroepen, met als taak de relevantie en de bruikbaarheid van verslaggeving door ondernemingen te onderzoeken. Deze commissie heeft in 1994 haar rapport uitgebracht. Het rapport *Improving business reporting: a customer focus - meeting the information needs of investors and creditors* is ook wel bekend als het Jenkins-report, vernoemd naar de voorzitter van de commissie. Aan de totstandkoming van dit rapport werkten alle belanghebbenden bij de externe verslaggeving van ondernemingen mee.

Het rapport bevat een waardevolle analyse van de informatiebehoeften van nu en in de toekomst van de verschillende gebruikers van jaarrekeningen, waarbij overigens de nadruk ligt bij investeerders en vermogensverschaffers van ondernemingen. De aanbevelingen van Jenkins ten behoeve van de verbetering en uitbreiding van de externe verslaggeving kunnen globaal in vier thema's worden samengevat.

- 1 Meer prospectieve informatie, zonder dat hiermee direct wordt aangestuurd op publicatie van prognoses. Het gaat meer om kwalitatieve en indicatieve informatie – zoals strategische keuzes en beleidsdoelstellingen – waarover beleggers wensen te beschikken om hun portfolio beter te kunnen beheersen.
- 2 Kwalitatieve indicaties van management informatiesystemen, interne beheerssystemen en producten en diensten, omdat zij meer dan welke andere factoren ook bepalend zullen zijn voor de continuering en uitbouw van de toekomstige resultaten.
- 3 Informatie over het risicoprofiel van de organi-

Figuur 1

satie en direct daaraan gekoppeld gevoeligheidsanalyses voor de belangrijkste risico- en succesfactoren van de organisatie.

- 4 Meer dan nu het geval is willen externe gebruikers ook kunnen beschikken over performance-indicatoren ten opzichte van eerdere strategische plannen en ten opzichte van concurrenten (benchmarking) om de relatieve performance van de onderneming te kunnen beoordelen.

De aanbevelingen van Jenkins moeten worden gelezen in de Amerikaanse context waarbinnen zij tot stand zijn gekomen. Bezien vanuit onze Europese bril wordt een zekere maatschappelijke focus gemist, waarbij ook aandacht wordt besteed aan de verantwoording voor milieubeheer en sociale betrokkenheid. Voorts kan men kritische kanttekeningen plaatsen bij de resterende privacy van bestuurders en de resterende ruimte voor eigen bestuursbeleid.

Als we de lijn van Jenkins doortrekken valt te verwachten dat het onderscheid tussen interne en externe informatieverschaffing geleidelijk zal vervagen en dat de externe verslaggeving in plaats van een jaarlijkse routine zich steeds meer ontwikkelt in de richting van continue informatieverschaffing, die bovendien aan veelzijdigheid wint. Het initiatief zal daarbij geleidelijk overgaan op de gebruiker, die binnen het hem ter beschikking gestelde deel van de verantwoordingsdatabank zijn eigen informatieset samenstelt. De jaarrekening in papieren vorm zal daarbij steeds meer op de achtergrond raken en uiteindelijk wellicht zelfs geheel van het toneel verdwijnen. Voor het zover is zullen echter nog wel de nodige barrières opgeruimd moeten worden, waarbij niet in de laatste plaats gedacht kan worden aan wet- en regelgeving die verhindert dat het verstrekken van prospectieve informatie – en het certificeren daarvan – bij latere afwijkingen direct wordt ‘beloond’ met aansprakelijkstellingen.

Daarnaast zal nog een ontwikkelingspad moeten worden afgelegd voor de nadere invulling en vormgeving van prospectieve en kwalitatieve informatie in combinatie met performance-indicatoren. De ontwikkeling van deze vormen van informatie en de normering daarvan bevinden zich nog in het stadium van de kinderschoenen. Het onmiddellijk aan de buitenwacht verstrekken van een balanced scorecard van de onderneming

lijkt nu dus nog niet aan de orde, maar kan op langere termijn ook niet worden uitgesloten.

Corporate governance-initiatieven moeten in dit verband worden gezien als een goede eerste aanzet en vervolgens behoedzaam worden gekoesterd en uitgebouwd. Het verdient hierbij aanbeveling de experimenten met prospectieve en kwalitatieve informatie eerst in beperkte kring – bijvoorbeeld in de verantwoording naar het toezichthoudend orgaan – uit te voeren.

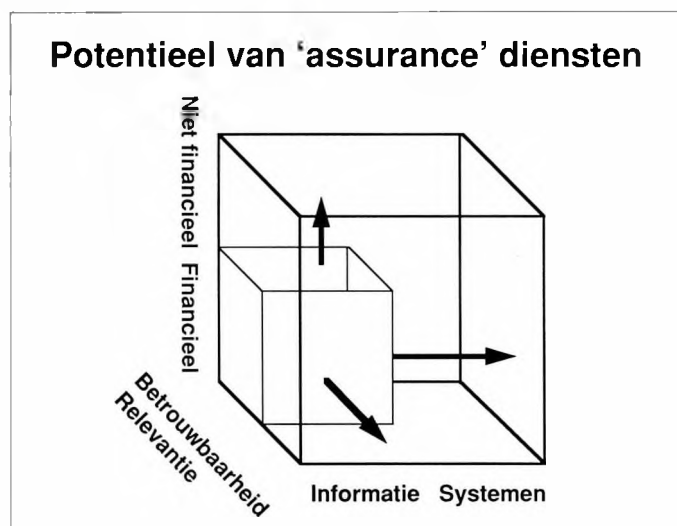
5 De rol van de accountant

Accountants zullen zich moeten richten op de nieuwe informatiebehoeften van de gebruikers en vermogensverschaffers om de verworven positie te behouden en mogelijk uit te breiden. Het is niet uitgesloten dat gebruikers van verantwoordingsinformatie behoefte hebben aan de permanente bevestiging door de accountant, dat de informatie die is opgenomen in de verantwoordingsdatabank van de onderneming betrouwbaar is, en dat het informatiesysteem betrouwbare informatie levert. De attestfunctie ontwikkelt zich daarbij mogelijk tot wat ook wel de meeromvattende ‘assurance-functie’ wordt genoemd.

Het is dit verband zinvol kennis te nemen van de bevindingen van de eveneens door het AICPA in 1994 ingestelde speciale commissie voor assurance services, voorgezeten door Elliott (hierna: de commissie Elliott). De commissie Elliott is door de Amerikaanse beroepsorganisatie ingesteld om een antwoord te vinden op recessieve ontwikkelingen die het beroep aldaar aan het eind van de jaren tachtig en het begin van de jaren negentig doormaakte. Deze ontwikkeling werd onder meer gekenmerkt door overcapaciteit in de markt en hevige prijsconcurrentie. Eén van de eerste bevindingen van de commissie Elliott was dat de bestaande attestfunctie eerder een ‘one-size-fits-all’-product was in plaats van een op de wensen van de individuele gebruiker van verantwoordingsinformatie afgestemde vorm van dienstverlening. In dit verband werd het bredere begrip ‘assurance services’ naar voren geschoven om daarmee de mogelijkheden in de markt van verantwoordingsinformatie ten volle te kunnen benutten.

‘Assurance services’ worden door Elliott omschreven als diensten die de kwaliteit van de

Figuur 2

informatie of haar context voor beslissers verbeteren door de toepassing van onafhankelijke vakkundige oordeelsvorming. In deze omschrijving zijn de elementen herkenbaar die ik in de inleiding karakteriseerde als de pijlers van het accountantsberoep. Enerzijds onafhankelijkheid en deskundigheid (vakkundige oordeelsvorming), en anderzijds informatie en de kwaliteit daarvan. In de laatste twee elementen van de assurancefunctie zit kennelijk enige verruiming ten opzichte van de attestfunctie, waarbij het gaat om verantwoordingsinformatie en de betrouwbaarheid daarvan. Elliott ziet in de verruiming van deze elementen een uitbreiding van de mogelijke dienstverlening. Door de uitbreiding van de elementen 'betrouwbaarheid van verantwoordingsinformatie' tot 'kwaliteit van informatie' wordt een drievoudige uitbreiding van de dienstverlening beoogd (zie figuur 2), door:

- naast de betrouwbaarheid van informatie ook aandacht te besteden aan de relevantie van informatie voor de gebruiker;
- naast financiële informatie ook niet-financiële informatie tot het onderzoeksobject te rekenen;
- naast schriftelijke informatie ook andere vormen waarin de informatie wordt aangeboden tot object van onderzoek te rekenen – tot en met de systemen die de informatie voortbrengen.

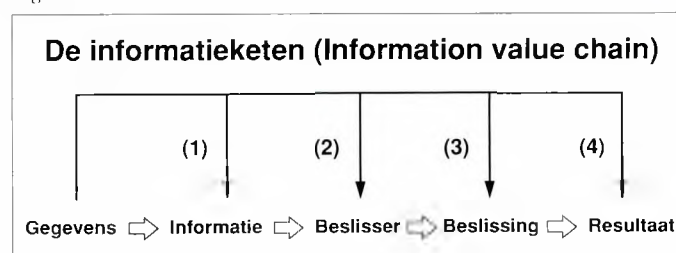
Geheel nieuw zijn deze uitbreidingen van Elliott van het accountantsdomein van de attestfunctie naar de assurancefunctie natuurlijk niet. Een gedeelte vloeit bijvoorbeeld voort uit de

ontwikkeling van de verantwoordingsfunctie, zoals deze eerder werd geschetst door Jenkins. Ook de uitbreiding van de informatie op zich tot de systemen die bij het genereren van deze informatie worden gebruikt, is in kringen van bijvoorbeeld EDP-auditors reeds langere tijd bekend. Als meer grensverleggend kan de uitbreiding van de doelstelling betrouwbaarheid met daarnaast het aspect relevantie voor de gebruiker worden beschouwd. Ter illustratie van de uitbreiding van het doelstellingspectrum met het facet relevantie maakt Elliott gebruik van de 'information value chain' (figuur 3).

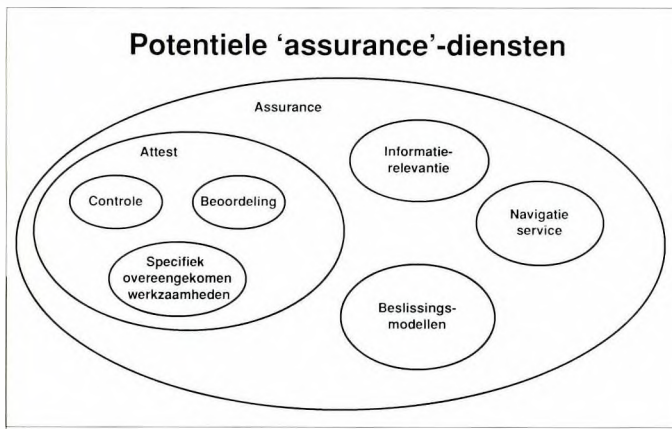
Traditionele diensten van de accountant beperken zich tot stadium 1, waarin brongegevens worden verfijnd tot betrouwbare informatie. In stadium 2 wordt dit uitgebreid met diensten die de kwaliteit van besluitvorming verhogen, waartoe naast de betrouwbaarheid van informatie ook de relevantie, de directe beschikbaarheid en de presentatie van de informatie voor de gebruiker/beslissers behoren. Stadium 3 van de informatieketen representeert diensten die de kwaliteit van de beslissingen beogen te verbeteren, onder meer door het ter beschikking stellen van extra kennis en beslissingsmodellen aan de gebruiker (kunstmatige intelligentie). Stadium 4 appelleert aan diensten die tot doel hebben de resultaten van de beslissingen te verbeteren. Zulke diensten lijken meer op verzekering dan op 'assurance'! De uitbreiding van de attestfunctie naar de assurancefunctie is in figuur 4 op pag. 608 samengevat.

Naast het reeds bekende opdrachtenkader voor op derden gerichte diensten van accountants – zoals controleopdrachten, beoordelingsopdrachten, samenstelopdrachten en specifiek overeengekomen werkzaamheden – ontstaan als mogelijk nieuwe vormen van dienstverlening relevantiegerichte informatieveredeling, beslissingsmodellering en navigatieservice.

Figuur 3

Figuur 4

Om deze mogelijkheden te benutten zal het accountantsberoep zich volgens Elliott moeten richten op de specifieke behoeften van afnemers en diensten moeten leveren die elk van deze afnemers relevant acht. De huidige attestopdrachten zijn naar hun aard nog steeds gericht op een beperkte groep van gebruikers voor een beperkt aantal beslissingen. Volgens Elliott ligt echter voor 'assurance'-diensten een markt met een veel grotere doelgroep in het verschiet. Iedereen die beslissingen neemt op basis van informatie is in de opvattingen van Elliott een potentiële afnemer van 'assurance'-diensten. Zijn commissie heeft een inventarisatie gemaakt van de potentiële gebruikers en hun informatiebehoeften die globaal zijn weergegeven in de hierna opgenomen matrix (figuur 5). De gearceerde vlakken representeren het potentieel voor 'assurance'-diensten.

Het is overigens allerminst vanzelfsprekend dat de accountant de aangewezen marktpartij is om in deze informatiebehoeften en beslissingsondersteunende diensten te voorzien. Van de bestaande marktpartijen komen naast de accountant onder meer ook banken, automatiseerders, financiële analisten, kredietinformatiediensten en overige adviseurs in aanmerking om deze potentiële markt in te vullen. Sommige van deze andere marktpartijen zullen door hun expertise en geloofwaardigheid een natuurlijke voorsprong hebben bij het aanbieden van de hiervoor beschreven 'assurance'-diensten.

Samenvattend: de bevindingen van de commissie Elliott komen neer op een geleidelijke verschuiving in de informatiebehoefte van de huidige gebruikers van jaarrekeningen. In de toekomst

zullen gebruikers minder behoefte hebben aan de bevestiging van de betrouwbaarheid van de informatie en meer behoefte hebben aan de bevestiging van de relevantie van de informatie met het oog op de te nemen beslissingen. Dit hoeft ons niet te verbazen. Geautomatiseerde informatieverwerking, mits geconditioneerd uitgevoerd, is immers minder foutgevoelig dan handmatig bewerkte informatie. Anderzijds kan er worden gekozen uit een groter informatie-aanbod dan in het verleden, hetgeen een premie zet op de relevantie van informatie. Bovendien zijn de factoren die het resultaat van beslissingen bepalen steeds complexer en vaker onderhevig aan wijzigingen, hetgeen ook nog eens het belang van relevante informatie benadrukt.

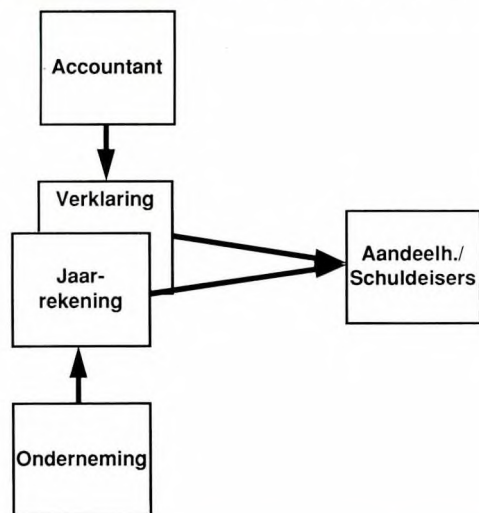
Om te voldoen aan de meer dynamische en meer gedifferentieerde behoefte aan 'assurance'-diensten zal in de optiek van Elliott het traditionele overwegend passieve proces van accountantscontrole moeten worden omgebogen in een meer dynamisch 'assurance'-gericht dienstverleningsmodel.

In het huidige model (figuur 6, pag. 612) is de gebruiker een overwegend passieve ontvanger van gecontroleerde jaarrekeningen. Het bestuur van de huishouding stelt hiertoe een jaarrekening voor algemeen gebruik samen. De accountant levert zijn bijdrage door de uitvoering van controlewerkzaamheden, die leiden tot een verklaring bij de jaarrekening. De gecontroleerde jaarrekeningen gaan vervolgens naar de vermogensverschaffers ter besluitvorming.

Figuur 5

		Soorten beslissingen							
		Investering	Financiering	Strategie	Consumptie	Productie	Wetzijn	Sociaal	Politiek
Soorten gebruikers	Institutionele beleggers								
	Analisten								
	Informele beleggers								
	Schuldeisers								
	Leveranciers/afnemers								
	Bestuur/toezichth. organen								
	Leidinggevend								
	Andere werknemers								
	Gemeenschap								
	Overheid								

Het huidige proces van accountantscontrole

Om berekend te zijn op de toekomst heeft het model een aantal aanpassingen. Zo is de weergave van de vermogensverschaffers als passieve gebruikers niet juist. Gebruikers, bijvoorbeeld institutionele beleggers, onderhouden voortdurend contact met de ondernemingen waarin zij participeren, met de bedoeling om informatie te verkrijgen. Zij doen dit bijvoorbeeld in informele bijeenkomsten met bestuurders. Financiële analisten doen hetzelfde en ook journalisten beperken zich niet langer tot het passief weergeven van officiële persberichten. In dit beeld past ook dat het verschaffen van beleggersinformatie en beleggingsadviezen zich heeft ontwikkeld tot een zelfstandig beroep dat zelf het initiatief neemt tot het verzamelen van bedrijfsinformatie.

De accountant zal in de context van 'assurance'-diensten niet alleen passief omgaan met de verstrekte informatie door deze te controleren, maar zal deze ook bewerken en modelleren. In de toekomst zal er voorts sprake zijn van real-time verslaggeving en real-time controle. Gebruikers zullen on-line gekoppeld zijn aan databanken van bedrijven, omdat de ondernemingen het in hun eigen belang achten om belanghebbenden optimaal te informeren. Softwarehouses en wellicht accountantskantoren zullen analytische hulpmiddelen en rapporteringsmodules verstrekken en belanghebbenden zullen on-line hun eigen informatieset conform hun eigen wensen kunnen

creëren. Met andere woorden: zij doen wat wij nu als financial accounting of externe verslaggeving omschrijven.

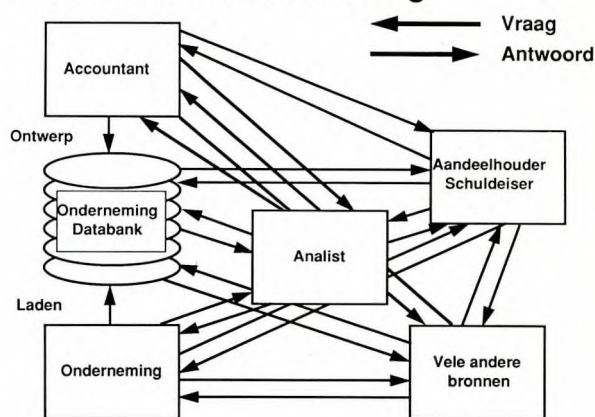
Het herziene model voor 'assurance'-dienstverlening (figuur 7) toont pijlen in twee richtingen om de eerder behandelde interactie weer te geven. Er is in dit model ook sprake van een wederkerige relatie tussen de belanghebbende gebruikers en de accountant. De belanghebbende heeft mogelijk- wijs behoefte aan commentaar op beleggingsrisi- co's van de zijde van de accountant, evenals de analist. Een andere belanghebbende, bijvoorbeeld een institutionele belegger, heeft wellicht behoefte aan aanvullende informatie, zoals de opzet en werking van interne beheerssystemen of een benchmarking ten opzichte van branche-genoten, en is bereid hiervoor de accountant te betalen. Onafhankelijke accountants kunnen voorts in deze visie worden gevraagd om te assisteren bij het ontwerp van informatiesystemen en bij de uitbe- steding van informatieverwerking of om het ontwerp van het informatie-systeem te testen of te beoordelen. Vele van deze diensten worden nu ook al aangeboden, maar dan niet in een 'assurance'- context.

6 Epiloog

Het door de commissie Elliott geschetste toekomstbeeld vertoont relatief veel overeenkom- sten met de visie die door de commissie toekomst- verkenning van het NIVRA ruim 25 jaar geleden werd gepresenteerd. Ook destijds werd een

Figuur 7

Toekomstig proces voor 'assurance'-dienstverlening

behoefte aan andere en meer informatie voorspeld. In het rapport van de commissie toekomstverkenning *De accountant, morgen?* wordt de accountant gepositioneerd als een neutrale informatiebegeleider. De accountant zou een rol kunnen spelen bij het begeleiden van de ruime informatieverstrekking die in de toekomstige maatschappijstructuur noodzakelijk is. Juist de maatschappelijke rol en verantwoordelijkheid markeert één van de verschillen tussen Elliott – en in zekere zin ook Jenkins – aan de ene zijde en de commissie toekomstverkenning aan de andere zijde. Dit verschil is waarschijnlijk terug te voeren op de Amerikaanse inbedding enerzijds en de continentaal-Europese inbedding anderzijds.

De commissie toekomstverkenning voorzag een verbreding van de attestfunctie van de accountant. Er werd zelfs schoorvoetend gedacht aan een management-audit. Het is in dit verband illustratief om een passage uit het rapport te citeren, aangezien het de overeenkomsten met Elliott nog eens onderstreept.

‘Al eerder is gesteld dat de algemene wens om beter en vergaand geïnformeerd te worden nauw verband houdt met het feit dat in het verleden behaalde resultaten steeds minder maatgevend zijn voor toekomstverwachtingen. Hoe vaak en hoe snel ook informatie over het verleden wordt verstrekt, het blijft praten achteraf. Het gaat ‘slechts’ om resultaten waaraan eerder een bepaalde besluitvorming ten grondslag heeft gelegen. Vandaar dat steeds meer de mening postvat, dat het van veel essentiëler belang is over het proces van besluitvorming te worden ingelicht. Dit besluitvormingsproces zelf is veel meer bepalend voor de toekomst.’

De overeenkomst met Elliott is treffend. Een nieuw element dat Elliott introduceert ten opzichte van de commissie toekomstverkenning is de nadruk op het aspect relevantie. Daarnaast heeft Elliott een en ander uitgewerkt in een raamwerk voor ‘assurance’-diensten. Bij zoveel overeenkomst tussen toekomstvisies die met een interval van 25 jaar tot stand zijn gekomen rijst de vraag waarom veel van wat 25 jaar geleden werd voorspeld mogelijk niet is uitgekomen. Of was de commissie toekomstvoorziening haar tijd nog te ver vooruit?

Hoe is het bijvoorbeeld te verklaren dat de

certificering van tussentijdse verslagen nog steeds geen gemeengoed is geworden? Waarom gaan jaarrekeningen nog niet vergezeld van financiële prognoses en een mededeling van de accountant waarin deze een oordeel uitspreekt over het systeem dat is gevolgd om tot de gemelde prognoses te komen? Vermoedelijk ligt de verklaring in een combinatie van factoren. Een aantal van deze factoren is door Blokdijk behandeld in zijn bijdrage aan het VERA-congres over assurance & control.

Blokdijk onderzoekt daar de vraag of er een markt is voor ‘assurance’. Ten aanzien van de vraag of de accountant ‘assurance’ kan geven ziet Blokdijk grenzen wanneer de inhoudelijke juistheid van besluiten over nieuwe processen en ontwikkelingen aan de orde is. Anderzijds staat het publiekelijk assurance geven zijns inziens op gespannen voet met de ‘natuurlijke’ adviesfunctie. Ten slotte plaatst Blokdijk vraagtekens bij de mate waarin de maatschappij ‘assurance’ wil ontvangen, waarbij vooral de hoeksteen van het ondernemerschap en het belonen van genomen risico’s grenzen aanduiden voor de behoefte aan ‘assurance’. Men kan dan ook vraagtekens plaatsen bij de welhaast onbeperkte stroom van (verantwoordings)informatie die door Jenkins en Elliott als toekomstperspectief wordt geschetst.

De reden waarom bepaalde kansen die door de commissie toekomstverkenning werden geschetst niet zijn benut, kunnen uiteraard ook in de eigen gelederen worden gezocht. Zo heeft het accountantsberoep steeds een zeer terughoudende opstelling gekozen ten aanzien van verantwoordingen die meer waren gestoeld op het ‘economic concept of profit’ in plaats van het ‘accounting concept of profit’. Voorts hebben accountants zich in de concurrentiestrijd van de jaren tachtig teruggetrokken op overwegend gegevensgerichte controlebenaderingen, waarbij de efficiency van de controle de boventoon voerde. Een systeemgerichte of organisatiegerichte controlebenadering sluit beter aan bij de in de toekomstverkenningen geschetste kansen.

Intussen heeft het accountantsberoep op velerlei vlak vorderingen geboekt. Niet in de laatste plaats kan daarbij worden gedacht aan de positieve bijdrage die accountants hebben geleverd aan milieuverslaggeving en aan de ontwikkeling die het gebruik van de managementletter de laatste jaren heeft doorgemaakt. Hierbij past de

kanttekening dat er zelfs wat betreft management-letters en milieuverslagen nog voldoende uitdaging is om de bereikte kwaliteit van rapportering en overleg op een nog hoger niveau te tillen.

In gang gezette ontwikkelingen als corporate governance en het door Elliott ontworpen raamwerk voor 'assurance'-diensten moeten naar mijn mening daarom eerst in een beperkte gebruikers-omgeving verder worden uitgebreid. De rapportage over de opzet en werking van interne beheerssystemen, de rapportage over performance indicatoren en benchmarking alsook de beoordeling van de kwaliteit van prospectieve informatie en relevantiegerichte informatieveredeling kunnen het best plaatsvinden in een nog enigszins beschermde omgeving. Na gebleken haalbaarheid kan selectief worden gekozen voor voortzetting in de publieke sfeer, om daarmee op een verantwoorde wijze gehoor te geven en mee te werken aan ontwikkelingen op het gebied van corporate governance.

Het nut van toekomstverkenningen zoals die van Elliott ligt in de bewustwording dat passiviteit van de zijde van het accountantsberoep mogelijk leidt tot een geleidelijke afkalving van de maatschappelijke betekenis van de professie: ze zetten aan tot nadenken over gewenste veranderingen en ze stimuleren tot innovatie zonder daarbij genoegzaam te leunen op regelgeving. Toekomstverkenningen geven een impuls tot vernieuwing en duiden mogelijke ontwikkelingsrichtingen aan zonder de pretentie een exacte voorspelling te doen. Ook de (potentiële) deregulering die in aantocht is, kan in dit verband worden gezien als een stimulans voor het beroep zich pro-actief op te stellen en te zoeken naar nieuwe vormen van dienstverlening die gebaseerd zijn op aanwezige behoeften in het maatschappelijk verkeer die niet eens de beschermende werking van regelgeving behoeven.

BDO stelt berekend te zijn op morgen en legt daarbij de nadruk op een dynamisch personeelsbeleid dat is gebaseerd op het concept van de 'lerende organisatie'. Permanente educatie is daarbij het uitgangspunt, terwijl tevens belang wordt gehecht aan specialisatie en samenwerking in teamverband. Specialisatie is gewenst, aangezien het algemene kennisniveau van de cliënt voortdurend toeneemt en alleen door een combinatie van specialismen nog toegevoegde waarde kan worden

geleverd door accountants. BDO onderkent de noodzaak tot meer omvangrijke investeringen in dienstenontwikkeling, nu geconstateerd is dat enkelvoudige adviezen gebaseerd op kennisdistributie geen onderscheidend vermogen hebben en ruimschoots voorradig zullen zijn in semi-openbare netwerken. Automatisering wordt gezien als een belangrijk middel bij het ontwikkelen van deze nieuwe diensten en de marketing daarvan. Het accent in de attestfunctie zal liggen op een organisatiegerichte benadering met veel aandacht voor de communicatie met besturende en toezicht houdende organen. Enfin, uitdagingen genoeg en geen volledige 'assurance'!

L I T E R A T U U R

- The Institute of Chartered Accountants in England & Wales (1996), *Added-value professionals - Chartered Accountants in 2005*, a consultation document.
- Special Committee on Financial Reporting American Institute of Certified Public Accountants, (1994), *Improving Business Reporting - A Customer Focus, Meeting the Information Needs of Investors and Creditors*.
- NIVRA, het rapport van de commissie toekomstverkenning, (1971), *de accountant, morgen?*
- NIVRA, *Kwaliteit en samenwerking*, beleidsprogramma 93/98.
- NIVRA, *Managementletter en accountantsverslag*, Communicatie door accountants nader belicht (1994).
- Elliott, R.K., (1994), Confronting the future: Choices for the attest function, *Accounting Horizons*, september.
- Elliott, R.K., (1994), The future of audits, *Journal of accountancy*, september.
- Elliott, R.K., (1995), The future of assurance services: Implications for academia, *Accounting Horizons*, december.
- Blokdijk, J.H., (1996), De twee zijden van de markt voor assurance, In: *Assurance & control - een verslag van de gelijknamige conferentie georganiseerd door de commissie Voortgezette Educatie Registeraccountants (VERA) van het Koninklijk NIVRA*.
- European Commission, (1996), Green Paper, *the Role, the Position, and the Liability of the Statutory Auditor within the European Union*, EC, Brussel.